

Ősz van, már végleg ősz.
És mindent köszönök.
Bárcsak vigyázna az
ég legalább magára.

Thomas Bernhard

RÉGI MESTEREK

Részlet

Kiséry András fordítása

Most minden, ami összefügg a természettel, nagy divatban van, mondta Reger, így aztán most Stifter is nagy, a lehető legnagyobb divatban van. Az erdő nagy divatban van, a hegyi patakok nagy divatban vannak, így aztán most Stifter is nagy divatban van. Stifter mindenkit halálra untat, és most fatálisan nagy divatban van, mondta Reger. Most általában véve, és ez az, ami szörnyű, nagy divatban van az érzelgősség, mint ahogy minden, ami giccs, nagy divatban van; a hetvenes évek közepétől mind a mai napig, a nyolcvanas évek közepéig nagy divatban van az érzelgősség és a giccs, nagy divatban van az irodalomban, a festészetben és a zenében is. Soha még ennyi érzelgős giccsset nem írtak, mint ma a nyolcvanas években, soha még ennyi giccseset és érzelgőset nem festettek, és a komponisták egymáson tesznek túl giccs és érzelgősség tekintetében, menjen csak el színházba, semmi egyebet nem kínálnak, mint közveszélyes giccsset, mint érzelgést, és még amikor vad és brutális dolgok történnek a színpadon, az is csak közönséges giccses érzelgés. Menjen el kiállításokra, nem láthat mást, mint abszolút giccsset és a lehető legvisszataszítóbb érzelgősséget. Menjen el a hangversenytermekbe, ott sem hall semmi mást, mint giccsset és érzelgősséget. Manapság a könyvek giccsel és érzelgéssel vannak teletömve, ez az, amit Stifter az elmúlt években divatba hozott. Stifter egy giccsmester, mondta Reger. Stifternek bármely lapján annyi giccs található, hogy azzal költészetre szomjazó apácák és ápolónővérek több generációja elégíthető ki, mondta. És valójában még Bruckner is csak érzelgős és giccses, nem egyéb, mint egy stupid, monumentális, nagyzenekari fülpiszok. Az új és újabb írók, akik manapság írnak, nagyrészt csak szellemtelen és fejetlen giccsset írnak, és könyveikben rendszerint sikerül valami kifejezetten elviselhetetlen patetikus érzelgősséget kifejleszteniük, úgyhogy teljességgel érthető, hogy Stifter az ő köreibben is nagy divatban van. Stifter, aki a szellemtelen és fejetlen giccsset a nagy és magas irodalomba bevezette, és aki maga is giccses öngyilkosként végezte, manapság nagy divatban van, mondta Reger. Semmi meglepő nincs abban, hogy most, mikor az *erdő* és az *erdőpusztulás* szavak így divatba jöttek, és egyáltalán az *erdő* a leggyakrabban használt és kihasznált fogalomává vált, Stifter *Szálerdője* olyan népszerű, mint még soha. Az emberek ma úgy vágynak a Természetbe, mint még soha, és mivel mind azt hiszik, hogy Stifter az, aki a Természetet leírta, mind Stifterért kapkodnak. Csakhogy Stifter egyál-

talában nem leírta, hanem elgiccsesítette a természetet. Az emberek butasága teljes egészében megmutatkozik abban a tényben, hogy most százezrével zarándokolnak Stifterhez, és úgy vetik térdre magukat minden egyes könyve előtt, mint egy-egy oltár előtt. Éppen az efféle pseudoentuziaszmus teszi számomra az emberiséget ellenszenvessé, mondta Reger, teljesen visszaszítóvá. Végül mindennek a neveltségesség vagy legalábbis a nyomorúság jut osztályrészül, lett légyen az bármilyen nagy és jelentékeny is eredetileg, mondta. Stifter természetesen folyton *Heidegger*t, ezt a neveltségesség nemzetiszocialista bricsesznyárspolgárt juttatja eszembe. Ha Stifter a legarcátlanabb módon elgiccsesítette a magas irodalmat, akkor Heidegger, a Fekete-erdő-filozófus Heidegger pedig a filozófiát giccsesítette el, Heidegger és Stifter, ki-ki a maga módján, menthetetlenül elgiccsesítették a filozófiát és az irodalmat. Heidegger, akinek a háborús és a háború utáni generációk mind az uszályába szegődtek, és akiről visszaszítók és buta disszertációk hegyeit irták már életében, mindig úgy jelenik meg előttem, amint épp a fekete-erdői ház padján ül a felesége mellett, aki perverz kötőentuziaszmussal megszakítás nélkül köti neki a téli zoknikat a saját Heidegger-birkáikról saját kezűleg lenyírt gyapjúból. Képtelen vagyok Heideggert másként elképzelni, mint fekete-erdői háza padján, oldalán feleségével, aki teljesen uralma alatt tartotta, és aki minden zokniját kötötte és minden sapkáját horgolta és a kenyeret sütötte és az ágyneműt szötte neki, és aki még a szandálját is megcsinálta. Heidegger egy giccsefej volt, mondta Reger, csakúgy, mint Stifter, de még sokkal neveltségesebb, mint Stifter, aki tényleg *tragikus jelenség* volt, szemben Heideggerrel, aki *mindig is komikus* maradt, ugyanolyan kispolgári, mint Stifter, ugyanolyan pusztítóan nagyzó, egy hígvelejű alpokalji, aki nézetem szerint tökéletesen alkalmas arra, hogy belőle váljék a német egytálfilozófia. A Heideggert évtizedeken át mindenki olyan mohón kanalazta, mint semmi mást, és teljesen teletömték vele a német germanista- és filozófusgyomrot. Heidegger arca közönséges, szelleminek nem mondható arc volt, mondta Reger, ő maga pedig teljesen szellemtelen, hiányzott belőle minden fantázia, minden érzékenység, egy ősnémet filozófiakérődző, egy szakadatlanul vemhes filozófiatehén – mondta Reger –, aki a Fekete-erdőben legelte a német filozófiát, és aztán évtizedeken át potyogtatta rá a maga kacér lepényeit. Heidegger, hogy úgy mondjam, a filozófia házasság-szedelgője volt, akinek sikerült egy egész generációnyi német bölcsészt fejre állitania. Heidegger visszaszítók epizód a német filozófiatörténetben, és ennek a jelenetnek a tudomány minden német művelője részese volt, *és az is, mindmáig*. Az emberek még mindig nem ismerték ki magukat teljesen Heideggeren, a Heidegger-tehén ugyan lefogyott, de a Heidegger-tejet még mindig fejik. Heidegger csakis mint egy leleplező fotó maradt meg bennem, a nyársgondolkodó, fekete színű fekete-erdői sipkájával azon a fejen, amelyben a német gyengeelméjűséget főzi csak fel újra meg újra, mondta Reger. Mire megöregszünk, már nagyon sok szörnyű divaton estünk át, mindezek a gyilkos művészetdivatokon és filozófiadivatokon és használatitárgy-divatokon. Heidegger jó példa arra, ahogy egy filozófiadivatból, amely egykor egész Németországot magával ragadta, nem marad más, mint egy halom neveltségesség fénykép és egy halom még neveltségesebb írás. Heidegger egy ordítózó kofa volt, aki csak lopott árut vitt a piacra, Heideggernél minden másodkézből van, ő volt és ő is marad az *utánagondoló* prototipusa, akiből az önálló gondolkodáshoz minden, de igazán minden hiányzott. Heidegger módszere az volt, hogy mások nagy gondolatait gátlástalanul a saját kis gondolataivá alakította. Heidegger minden nagyot olyan kicsivé tett, hogy az lehetővé vált németként, érti, lehetővé vált *német dologként*. Heidegger a német filozófia kispol-

gára, aki ráhúzta a német filozófiára a maga giccses hálósapkáját, a giccses fekete hálósapkáját, amit Heidegger mindig viselt, minden alkalommal. Heidegger a németek papucs- és hálósapka-filozófusa, semmi több. Nem tudom, mondta tegnap Reger, de valahányszor Stifterre gondolk, Heidegger is eszembe jut, és fordítva. Nem véletlen, mondta Reger, hogy Heidegger, csakúgy, mint Stifter, mindenekelőtt a görcsös nőszemélyek körében volt népszerű, és népszerű ma is; ahogy a kegyes életű apácák és a nyájas ápolónővérek úgyszólván kedvenc ételükként falják Stifert, ugyanúgy falják a Heideggert is. Heidegger még ma is a német nőtársadalom kedvenc filozófusa. Heidegger a *nőfilozófus*, a német filozófia-étvágnak különösen megfelelő ebédfilozófus, egyenesen a műveltkonyháról. Ha kispolgári vagy akár arisztokrata-kispolgári társaságba kerül, gyakran már az előétel előtt Heideggert fognak önnek felszolgálni, még a kabátját sem vetette le, máris megkínálták egy szelet Heideggerrel, még le sem ült, és a háziasszony úgyszólván már be is hozta önnek Heideggert a sherryvel ezüsttálcán. A Heidegger egy mindig jól elkészített német filozófia, mely bárhol és bármikor felhasználható, mondta Reger, bármely háztartásban. Nem ismerek nála lealacsonyítottabb filozófust manapság, mondta Reger. A filozófia számára Heidegger el is van intézve, amíg tíz éve még ő volt a nagy gondolkodó, most már csak, hogy úgy mondjam, a pszeudointellektuális háztartásokban és a pszeudointellektuális társaságok körül kísért, és ezeknek ad, egész természet adta álságukhoz még egy művit is. Ahogy Stifter, úgy Heidegger is izetlen, de nehézségek nélkül emészthető olvasmánypuding a német átlagelme számára. Heideggernek a szellemhez éppoly kevés köze van, mint Stifternek a költészethez, higgye el nekem, ezek ketten, ami a filozófiát és a költészetet illeti, teljesen értéktelenek, jóllehet Stifert még mindig többre értékelem, mint Heideggert, aki mindig is visszataszító volt számomra, mert Heideggeren nekem minden ellenszenves volt, nemcsak a hálósapka a fején és a saját szövésű téli alsónadrág a saját kezűleg befűtött todtnaubergi kályha fölött, nemcsak a saját faragású fekete-erdői sétabot, hanem éppen saját faragású fekete-erdői filozófiája, ezen a tragikomikus emberen nekem mindig is ellenszenves volt minden, mindig is a lehető legnagyobb mértékben taszított, ha csak rá gondoltam is; csak egyetlen sort kellett Heideggertől megismernem, hogy undorodjak, és pedig mindenekelőtt Heidegger olvasásától, mondta Reger; Heideggert mindig is sarlatánnak tartottam, aki maga körül mindent csak kihasznált, és ebben a kihasználásban sütkérezett todtnaubergi padján. Ha csak arra gondolk, hogy még különlegesen értelmes emberek is lépre mentek Heideggernek, és hogy még egyik legjobb barátóm is disszertációt írt Heideggerről, és ezt a disszertációt még *komolyan* is vette, akkor még ma is rosszul vagyok, mondta Reger. Ez a *semmi sincs alap nélkül*, ez a legneveltségesebb, mondta Reger. De a németeknek imponál a nagyképűség, mondta Reger, a németek *nagyképűségkedvelők*, ez az egyik legszembetűnőbb tulajdonságuk. És ami az osztrákokat illeti, azok mindeme szempontból még sokkal rosszabbak. Láttam egy fényképsorozatot, amelyet egy módfelett tehetséges fényképész nő készített Heideggerről, aki mindig úgy nézett ki, mint egy kövér, nyugalmazott törzstiszt, mondta Reger, és amely sorozatot egyszer majd megmutatok önnek; ezeken a fényképeken Heidegger kimászik az ágyából, Heidegger visszamászik az ágyába, Heidegger alszik, felébred, felveszi az alsógatyáját, belebújik a zoknijába, iszik egy korty bort, kilép a boronaházból, és a látóhatárt fürkészi, botot farag, felvesz egy sapkát, leveszi a sapkát a fejéről, a kezében tartja a sapkát, terpeszbe áll, felemeli a fejét, lehajtja a fejét, a jobb kezét felesége baljába helyezi, felesége bal kezét a saját jobbja helyezi, kimegy a ház elé, a ház mögé megy, elmegy, olvas, eszik, levest kanalaz, vág egy szelet (maga sütötte) kenyeret, kinyit egy (maga írta) könyvet,

becsuk egy (maga írta) könyvet, lehajol, kinyújtózik és így tovább, mondta Reger. Okádék. Ha már a wagneriánusokat nem kell elviselni, ott vannak a heideggeriánusok, mondta Reger. De Heideggert természetesen össze se lehet hasonlítani Wagnerrel, aki tényleg zseni volt, akire a *zseni kifejezés* tényleg úgy illik, mint senki másra, míg Heidegger tényleg csak egy kis filozófiai szarkeverő volt. Nyilvánvalóan Heidegger volt ebben a században a legelkényeztetettebb filozófus, és egyben a legjelentéktelenebb is. Heideggerhez mindenekelőtt azok zárandokolnak, akik a filozófiát valami megpirítottnak, megsültnek, megfőttnek tartják, ami teljesen megfelel a német ízlésnek. Heidegger Todtnaubergben rendezte be udvarát, és úgy csodáltatta magát fekete-erdői emelvényén, mint valami szent tehenet. Még egy ismert és rettegett észak-német lapkiadó is áhitattal térdepelt le előtte, tátott szájjal, mintha úgy mondanám, a szellemi ostyát várná az alkonyatban a háza előtti padon ülő Heideggertől. Mindezek az emberek Todtnaubergbe zárandokoltak Heideggerhez, így téve magukat nevetségessé. Mintegy a filozófiai Fekete-erdőbe zárandokoltak a szent Heidegger-hegyre, és térdre hulltak bálványuk előtt. Bárgyúságukban képtelenek voltak észrevenni, hogy bálványuk egy szellemi nulla. Sejtelmük sem volt róla, mondta Reger. De a Heidegger-epizód a németek filozófuskultuszának példajaként igazán érdekes. Mindig rosszba kapaszkodnak bele, mondta Reger, nekik megfelelőkbe, az ostobákba és kétségesekbe.

Szamuely László

KIFELEÉ AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBÓL: MERRE ÉS HOGYAN?*

Kérdés: Mi lehet rosszabb a kommunizmusnál?

Válasz: Az, ami utána jön.

(Mai kelet-európai szólásmondás. Idézi – egyebek között – Fejtő Ferenc [1992] is.)

A nagy francia forradalom bicentenáriuma 1989-ben a történelem kiismerhetetlen szeszélyéből a Közép- és Kelet-Európán végigsöprő hatalmas társadalmi átalakulás évére esett. E váratlan eseményláncolat évét világszerte rögvest „csodaévnnek”, *annus mirabilis*nek titulálták. Annak a csodának a kezdetét látták benne, amely a leomlott vasfüggönytől keletre eső közép- és kelet-európai társadalmak újjászületését ígérte. Az ígéret ugyan négy év után is él, a beteljesülésébe vetett remény jó része azonban elszállt. Az időközben jobblétre szenderült KGST-be egyesített országok a világgazdaság válságövezetévé váltak. Az 1992. évi bruttó hazai, illetve nemzeti termékük (GDP

* Az UNCTAD és a KOPINT-DATORG Konjunktúra Kutatási Alapítvány által 1993. május 21–22-én Budapesten rendezett PRIVATIZÁCIÓS TAPASZTALATOK KELET-EURÓPÁBAN című nemzetközi műhelyvitan elhangzott előadás alapján. A szerző köszönettel tartozik Kovas Andrásnak és Csaba Lászlónak a tanulmány korábbi és végső változataihoz fűzött értékes észrevételeikért.